

De psalmen: poëzie die nooit hoeft te vervelen.

1 januari 1996

Auteur: Wam de Moor

Volume: 06

Nummer: ?

Pagina's: 40-45

Documenten

- [tsjip_jrg06_051.pdf](#)

wam de moor de psalmen poezie die nooit hoeft te vervelen wat is dat voor poezie die men dag aan dag zingen kan en die nooit verveelt sedert 1975 hoorde ik in de abdij waarin ik jaarlijks een week mag onderduiken elke dag minstens achttien psalmen zingen de benedictijnen monniken doen dat zo tijdens hun vijf gebedsdiensten driehonderdvijfenzestig dagen van het jaar zo wordt elke vande honderdenvijftig psalmen gemiddeld meer dan drieënveertig keer per jaar gezongen en het schijnt nooit te vervelen die ervaring heb ik zelf wanneer ik een week vande vroegemette tot de late completeen neerzink in de koorbanken en mijn stem bij die vande monniken voegende monniken die ik er naa vraag geven geen sociaal wenselijk antwoord als ze zeggen dat het zingen vande psalmen is als hun ademen of hun hartslag het behoort tot het wezen van hun bestaan dat verveling uitblijft heeft te maken met drie dingen de psalmen hun nederlandse vertaling door ida gerhardt en marie vander zeyde en de muzikale toonzetting door de gemeenschappelijke benedictijnen en cisterciënzijnen kloosters de psalmen zelf ten eerste en dat vooral zijn de psalmen zelf in heel de literatuur over het oude testament zijn zij verreweg favoriet bij de lezers vande bijbel die de heilige schrift ook echt als een gebruikboek zien en niet als een boek om je bezorgd over of vrolijk om te maken zonder er een blikt in te slaan psalmen zijn gedichten die om je adem om je tong vragen het zijn liederen die om de resonantie van je lichaam vragen schrijft psalmenkenner bij uitstek karel deurloo ideale teksten dus zeg te de pragmaticus voor de dramale sof voor dramatisering in de literatuurles waarbij dan zal blijken hoe sterk de psalm gemaakt wordt door klankassociaties synonieme of antithetische parallelismen metaforen ontleend aan het dagelijks leven en vooral een stuwend ritme in de psalmen krijgsgoed op een altijd indrukwekkende wijze gestalte als de schepper de krijgsheer de verpletterende de onzienlijke de beschermer in de nood als de vreugdenbrenger die het al bestier te en voor wien s grootheid trommels en trompetten nooit genoeg zijn zoals codd ooit geschreven heeft zijnde psalmdichters want davi d was zeker niet de enige

geen uitzonderlijke persoonlijkheden zoals de profeten en leiders uit het verleden die vanuit de meer dan gewone diepgang van hun eigen ervaringsleven grote bewegingen in de geschiedenis ingaan zetten zijn gewone leden van de gemeenschap die intens deel in hun gemeenschappelijke herinneringen en verwachtingen Gods handelen met zijn volk in de geschiedenis is een stuk van hun eigen zieleleven geworden de publieke gebeurtenissen zijn hun tot eigen persoonlijke ervaring geworden 40 deze opvatting is algemeen en is in onze bijbelstudie bijvoorbeeld na te lezen bij kusdrijvers in zijn prachtige studie over de psalmen uit 1956 na veertig jaar nog even fris als destijds al zijn ook de opvattingen over de benadering van de psalmen in deze jaren veranderd psalmen zijn er in soorten zoals de nieuwtestamentische wolkrouw in zijn voorwoord bij over de psalmen opmerkt is ook bij drijvers de persoonlijke doorleving als monnik van het psalter van wezenlijke betekenis geweest voor zijn verstaan en uitleg van deze cyclus liederen het is een van de verdiensten van dit boek dat het van detailverklaring afziet en een werkelijk inzicht geeft in de innerlijke structuur van de psalmen onderscheiden naar hun soorten die onderscheiding naar soorten deze typologie heeft drijvers overigens en hij komt daar rond voor uit grotendeels van de psalmkenner hunkel wiens werk al van voor 1940 dateert zo onderscheidt drijvers 17 lofpsalmen of hymnen 25 dankpsalmen 39 individuele en 14 volksmeekpsalmen 15 pelgrimpsalmen 10 processie en intronisatiepsalmen en 8 koningspsalmen er blijven dan nog zo'n 17 psalmen over met een verschillend karakter alle s bijeen moeten ze in een periode van acht eeuwen zijn ontstaan vervolgens in verschillende psalmenbundels voor doorgaans liturgisch soms persoonlijk gebruik zijn bijeengebracht en ten slotte in het psalter samengevoegd dat er daarnaast nog vele treffende psalmen zijn te vinden in de bijbel zal bekend zijn bijvoorbeeld de klaagpsalmen van jheremias in feite het derde en het vijfde der klaagliederen het tiende hoofdstuk van job hymnen van isaias zeer veel psalmstukken in het boek ecclesiasticus het loflied van de drie jongelingen in de vuuroven en uit de boeken daniel jonas en tobias kracht in grilligheid voor frans berkelmans neerlandicus kenner van het werk van ida gerhardt en als benedictijn onder meer redacteur van het benedictijns tijdschrift zie ook elders in deze tijdschrift en cantor van de kloostergemeenschap in egmond ligt de kracht van de psalmen in hun grilligheid je kunt in veel gevallen niet spreken van een gaaf gedicht maar dan leggen we wel onze normen aan bij poëzie denken we in onze tijd aan een gedicht met kop en staart een tekst die doelbewust naar een betekenis streeft en de daarvoor passende structuur en metaforen bezit die moderne opvatting kun je zelfs voor de gedichten van hadewijch zonder zorgen laten gelden er zijn wel psalmen die op een gedicht gaan lijken bijvoorbeeld psalm 23 de heer is mijn herder mij zal niets ontbreken hij wijst mij te liggen in grazige weiden hij voert mij naar wateren der rust enz maar de meeste psalmen zijn feitelijk clusters van brokken poëzie in de joodse eredienst was dit geen enkel probleem want daarin ging het vooral om citaten kreten af te rimen intussen is het juist de grilligheid het vaak ongreepbare en onverwachte dat de meeste psalmen zo boeiend houdt en bovendien zal tot het fascinerend karakter van de psalmen zeker hebben bijgedragen dat ze extreme gewaarwordingen en gevoelens overdragen van 41 grote vreugde en

grote vrees van haat en liefde van smart en extase daar door resonneren ze juist in levenssituaties die voor ons als luisteraars of lezers extreem zijn de schok van het onbekende in vreugde van de psalmen heeft een ander neerlandicus m h van der zeyde zo'n vijftig psalmen en slotverzen in hun functioneren en lyrische betekenis voor de lezer opgelegd zo vertelt zij over psalm 137 van de wateren van babilon hoe deze psalm haar als tienjarig kind greep het is een psalm die zeker gezongen zal zijn door de gedeporteerde joden in de concentratiekampen ze begint met de regels aan de stromen van babilon daar zaten wij neer en wij schreiden wanneer wij dachten aan sion aan de populieren rondom hadden wij onze harpen gehangen want daar vroegen onze ontvoerders van ons dat wij zouden zingen vroegen zij die ons kwelden muziek zingt ons een van die liederen van sion en ze eindigt met de vervloeking van de ontvoerders dochter babels gij straks verwoest geprezen die u vergeldt wat gij bij ons aan hebt gericht geprezen die grijpt en verplettert uw kinderen tegen de rots daar is geen woord Frans bij het was voor Marie van der Zeyde haar eerste confrontatie met een psalm zij schrijft de schok die ik destijds als kind ondervond kan ik eigenlijk nu pas goed verklaren het is de schok dat je daar plotseling iets beseft van het overweldigend grote dat de menselijke historie is bijna zes eeuwen voor onze jaartelling is dit gebeurd zo'n vijftig honderdjaar geleden hebben mensen dit zo gevoeld en zo uitgesproken en dat zit ik nu te lezen ik een hollands kind van begin negentienhonderd en zeker had ik ook niet eerder weet gehad van een zo hevig en zo massaal verdriet oorlog was gedaverd van kanonnen mensen die vluchten vlammen van brandende steden maar om het verdriet te peilen was ik te klein geweest in eens had de realiteit mij gekregen en dat barbaarse en aangrijpende lied dat leek op niets wat ik verder kende de gewaarwording dat dit nu poëzie was p 27 28 Frans Berkelmans herkent de ervaring van van der Zeyde op een andere manier als ik met mensen in gesprek ben over hun persoonlijke problemen en we moeten dat onderbreken vanwege de middag of avonddienst waar we dan 42 samen naartoe gaan gebeurt het zo vaak dat ze na afloop tegen me zeggen hoe heb je zo snel die psalm uit kunnen kiezen dat was nou precies wat ik zelf heb gevoeld die woede dat verdriet het verlangen om de vijand een kopje kleinert te maken dat heb ik dan helemaal niet maar kijk naar de soorten psalmen van Pius Drijvers en bedenk dat we uiteraard in de dienst de verpletterende en de verheerlijkende psalmteksten afwisselen en je begrijpt hoe het werkt van der Zeyde's ontdekking dat de psalmen als poëzie gelezen kunnen worden spoort met de opvatting vertegenwoordigd door psalmenkenner Kees Waaijman dat als je ze vertaalt als proza psalmen hun spiritueel karakter verliezen de Statenvertalers bijvoorbeeld lijken met hun prozaische bladspiegel te willen suggereren dat de psalmen zonder betekenisverlies ook als proza gelezen kunnen worden waaijman heeft in tal van artikelen en boeken de poetische kracht van de psalmen psalm voor psalm aangetoond zie bibliografie Berkelmans essentieel is dat psalmen functioneren in een geheel van handelingen die mensen verrichten en ervaringen die mensen hebben om tot geestelijke ontplooiing te komen het geloof komt niemand aangewaaid daar moet voor gewerkt worden de kracht van de weerbarstige vertaling in 1975 verscheen bij de Katholieke Bijbelstichting in Bodelde eerste druk van het boek

der psalmen uit het hebreuws vertaald door ida gerhardt en marie van der zeyde en getoonzet door de benedictijne en cisterciense monniken driejaar eerder was de vertaling al zonder de muziek verschenen en had de archaiserende stijl ten spijt veel waardering ontvangen van literaire critici gerhardt zat als dichteres in de lift na jarenlange verwaarlozing en dat telde mee bij de keuze van juist haar teksten voor een psalter in de volkstaal en de bijpassende muziek berkelmans ja de overgang van het latijn naar de volkstaal betekende dat we het zuivere gregoriaans dat we totdan toe hadden gezongen moesten loslaten en een vorm moesten vinden waarin vertaling en muziek klikten in 1968 verscheen de proeve van een psalmvertaling van ida gerhardt in maatstaf fens schreef er enthousiast over en dat telde ik was in die tijd met nijhoff bezig en veel meer gesteld op de eenvoud van diens taal lees maar diens prachtige sonnet de moeder de vrouw en je weet wat ik bedoel ook in zijn relatie tot de psalmen en aan een nieuwe geerten gossaert hadden wij geen behoefte ja zoals gossaert klonk die taal van gerhardts psalmen mij aanvankelijk in de oren tot ik haar poezie ging lezen eerst de slechtvalk die toen bij johan polak verscheen daarna het levend monogram en vooral die bundel over tuigde mij mijn medebroeders onder wie de componist hans bruggen in 1980 overleden broer van frans bruggen en ik gingen het palet van de beide vertaalsters waarderen zo treden de troonzaal zij in daar moet je aan wennen maar t was wel een vondst met een inversie a la boutens en zo langzaam aan wisten we het zeker en na meer dan twintig jaar helemaal op den duur zijn deze archaiserende teksten in het gebruik duurzamer dan de populaire gewone menselijke vertalingen ze hebben een prachtig ritme en er valt op te tonzetten die opvatting wordt bijvoorbeeld door dominee karel deurloo gedeeld maar als leider van een psalmenkring bedoeld is hier een leeskring moest hij toch constateren dat de karakteristiek tierdichtung en bewerking die de vertaalsters aan hun werk gaven letterlijk genomen moet worden wil je als docent met psalmen als poezie aan de gang lees dan het toegankelijk werk van deurloo zie literatuurlijst waarin hij vijftien bekende psalmen uitstekend verklaart en samen met karel eykman bovendien veertien verhalen vertelt uit het leven gegrepen en op een psalmtekst geïnspireerd vergelijk en passant deurloos werkvertaling met de verheven lyriek van de herdichtsters de muziek bij de psalmen en dan was er nog de bijzondere muziek als je vroeger de zang uit alle kloosters tegelijk had kunnen laten horen zou je een immens gregoriaans gezang gehoord hebben kon je dat kunstje nu technisch tot stand brengen je zou in de kakafonie van klanken omkomen een immense toren van babel niet alleen heeft elk taalgebied zijn eigen muzikale ondersteuning proberen te vinden maar bovendien zijn in de wat grotere landen de monniken van kloosters uit afgelegen gebieden zelfs niet tot elkaar gekomen om een bestand proberen te maken het was ieder voor zich en god voor ons allen dat is in nederland en vlaanderen iets minder het geval maar er zijn toch heel wat afwijkende bewerkingen berkelmans wij benedictijnen en trappisten hebben het geluk gehad dat we toen eenmaal de keuze op deze vertaling was gevallen een vijftal componisten uit verschillende kloosters onder stuwende leiding van hans bruggen en michael stumpel trappist in de achelse kluis bereid waren al hun producten ter discussie te stellen ons muzikaal idioom hebben overigens ni-

et ca deau gekregen het is tot stand gekomen door heel veel overleg discussies felle kritiek en gelukkig enorm veel gelach zwakke passages met te veel effectbejag werden onmiddellijk afgeschoten een al te goedkoop akkoordje of een secundangangetje loopje van noot tot noot kwam er niet door het resultaat is muziek die met als basis het gregoriaans met zijn acht modi en eenstemmigheid buitengewoon afwisselen blijft na even wennen heel goed te zingen is en de statige taal van de psalmen van gerhardt en van der zeyde vorstelrijk draagt waar de eens zo populaire muziek van de franse componist gelineau is bezweken onder snelle slijtage en na een overrompelende entree in de jaren zestig bijna nergens meer gezongen wordt staat deze muziek van bruggen en de zijnen waarvoor ook in vakkringen van musicologen grote waardering is recht overeind wie wil weten hoe ze klinkt er zijn bandopnamen van te bestellen bij de benedictijnen van egmond of de slangenburg in doetinchem of bij het cis tercienzerklooster van de achelse kluis de beste toets is evenwel zelf eens een tijdje onder het zachte juk van de kloosterdiscipline door op weg naar hoe noemt redfield het ook weer een bijzonder inzicht 44 literatuur twee uitgaven in serie wil ik hier met name aanbevelen voor de docentenbibliotheek sinds 1978 verzorgt uitgeverij kokampen de reeks verklaring van een bijbelgedeelte daaraan wordt meegewerkt door onder anderen b hemelsoet th naastepad en kees waaijman in elk deel nemen zij een bepaald type psalm thema tisch onder de loep op waaijmans content staan bijvoorbeeld de deeltjes recht en onrecht het zoeken van een weg de schepping de uittocht het uitroepen van de naam daarnaast is er geordend op psalmnummer psalmschrift onder redactie van waaijman en laetitia aarnink een zee verzorgd tijdschrift waarin de psalmen stuk voor stuk worden gesitueerd in de liturgie enige tekeningen in deze tsjip zijn uit dit tijdschrift afkomstig zie zijn van annette kipping voor de kalligrafie teken t arie trum overige literatuur frans berkelman sosb de bijbelgedebenede en gezongen in tijdschrift voor liturgie 70 1986 48 57 karel deurloo karel eykman wat heb je zee dat je vlucht psalmen gelezen gehoord en verteld baarn 1986 ch dodd de bijbel in deze tijd prisma boeken utrecht antwerpen 1961 pius drijvers over de psalmen een inleiding tot hun betekenis en geest met een voorwoord van prof dr w k m grossouw utrecht antwerpen 1956 het boek der psalmen uit het hebreuws vertaald door ida g m gerhardt en mari e h van der zeyde getoonzet door benedictijne rene cistercienzie r monniken katholieke bijbelstichting boxtel 2 e verbeterde druk 1981 eerste druk 1975 luc h grollenberg nieuwe kijk op het oude boek 2 e druk amsterdam brussel 1969 hulp voor de bijbellezer 7de druk nederland s bijbelgenootschap amsterdam 1973 s lamberigts red psalmen lezen viereen en beleven leuven 1991 kh miskotte bijbels abc 2 e druk amsterdam 1966 gabriel smit de psalmen prisma boeken 5 e druk utrecht 1961 gabriel smit gert heimer a th brouwer en michiel van der plas dichtbij u is het woord inleiding tot het lezen van de heilige schrift bussu m 1957 kees waaijman de poezie van de psalmen in communiqué jrg 8 nummer 4 juni 1992 p 34 42 m h van der zeyde vreugde van de psalmen reeks spiritualiteit nijmegen brugge z j 45